

nomski sistem in da so se vrednotne usmeritve v tranzicijskem času izkazale za bolj fleksibilne in spremenljive, kot je predvidevala teorija, da pa po drugi strani obstajajo tudi razlike v stopnji prilagoditve v različnih družbenih slojih.

Kot je bilo že omenjeno, kar nekaj avtorjev v razpravi uporabi mednarodno primerjalni pristop, kar nedvomno obogati interpretativno bazo pričujočega zbornika. Koliko je Slovenija uspešna v tranzicijskih procesih, je možno zares dobro presoditi le v primerjavi s temi procesi v drugih tranzicijskih družbah. Bi pa vendarle veljalo z nekaj (povsem dobronamerne) kritične note omeniti, da vsaj v nekaterih (sicer teoretsko trdno podkovanih) poglavjih (M. Tomšič, M. Makarovič) nekoliko umanjka bolj poglobljen metodološki komentar. Gre za to, da so mednarodno primerjalne študije (tudi v metodološkem smislu izjemno zahteven projekt, v katerem lahko veljavnost izsledkov bistveno ogrozi cela vrsta dejavnikov. Avtorja v svojih poglavjih do določene mere ovrednotita uporabljene mednarodne baze podatkov, vendar pa ni povsem jasno razvidno, koliko so ti podatki zares primerljivi in zanesljivi. Neneavno je tudi, da, na primer, M. Tomšič v interpretaciji uporabi empirične podatke, kot jo sam označi, ugledne organizacije *Freedom House*, v zaključnem delu poglavja pa v teh podatkih najde vrsto pomanjkljivosti ter pride do nekaterih sklepnih ugotovitev, ki so v nasprotju s prikazanimi podatki (nekaj podobnega »se zgodi« tudi M. Makaroviču). Podatki tako kažejo na relativno dobro stanje demokracije v Sloveniji (npr., visoka stopnja političnih pravic in državljskih svoboščin, precejšnja svoboda medijev, relativno visoka stopnja podpore demokraciji) v primerjavi z drugimi tranzicijskimi državami, v nekaterih primerih pa celo glede na razvite zahodne demokracije. Hkrati pa se mnoge ocene demokratičnosti po Tomšičevem mnenju ne ujemajo z dejanskim stanjem. Avtor prizna, da je slednja ugotovitev rezultat njegove subjektivne presoje (do katere ima seveda pravico in ki je gotovo informirana), vendar čemu potem sploh uporabiti podatke, ki te interpretacije ne podpirajo?

V nekaterih primerih rahlo zmoti tudi nekoliko pomanjkljiva urejenost tabel in slik (npr. angleški izrazi, nejasnost, kaj številke v tabeli/na sliki predstavljajo, umanjkanje legende), ki se je očitno izmuznila v končni redakciji tekstov.

Demokracija v Sloveniji prinaša relevanten in zanimiv prerez razmišljanj slovenskih družboslovcev o različnih vidikih demokratizacije v Sloveniji, podkrepljen tako s teoretično utemeljenim razmislekom kot s kakovostnimi empiričnimi podatki. Je dokument, ki, čeprav ne izčrpano, pa vendarle dovolj široko in poglobljeno, pojasni nekatere bistvene vidike demokracije kot sistema in njihovo uveljavljanje v slovenskem prostoru v kontekstu širših družbenih, političnih in ekonomskih sprememb (razpad Jugoslavije, osamosvojitve, približevanje Evropski uniji itd.).

Franc Trček

**Pierre Bourdieu: Praktični čut. Ljubljana: Studia Humanitatis, 2002 (1./2. zvezek)
249/287 strani (ISBN 961-6262-35-1/961-6262-38-6), 5.000 SIT**

prevod Jelka Kernev Štrajn, spremna beseda Darko Štrajn

V trinajstem letniku zbirke Studia Humanitatis smo dobili v prevodu prvo od ključnejših del vodilnega francoskega sociologa zadnje četrtine prejšnjega stoletja Pierra Bourdieuja. Gre za delo, ki je bilo v izvirniku objavljeno v avtorjevem konceptualno-teoretično najbolj plodnem obdobju prehoda iz sedemdesetih v osemdeseta leta prejšnjega stoletja, ko je ob Praktičnem čutu (*Le sens pratique*, 1980) Bourdieu izdal še *Distinkcije* (*La Distinction*, 1979) in *Vprašanja sociologije*

(Questions de sociologie, 1980). Če se na začetku vprašamo, zakaj smo tako dolgo čakali na prevod del enega od peščice vodilnih svetovnih sociologov v slovenščino, lahko rečemo, da je ta zamuda v veliki meri predvsem posledica nepriljubljenosti avtorja v domači, slovenski družboslovni srenji. Vzrok za to lahko predvsem iščemo v zahtevnosti in kompleksnosti Bourdieujevih razmišljanj, ki se kažejo že na ravni jezikovne zahtevnosti.

Ta, v domači francoski javnosti običajno poimenov, »tečni sociolog« že s svojimi osnovnimi koncepti kot so družbene prakse, simbolni kapital in habitus, skozi katere poskuša kar se da kompleksno odgovoriti na večno temeljno sociološko vprašnje, kako in zakaj se vzpostavlja družbeni red in fizionomije družbenih moči skozi vsakdanja delovanja družbenih akterjev na različnih področjih pogosto neproblematizirano privzetih družbenih praks, ter se ob tem zaveda tudi pogostosti dualističnih poenostavitev in mitologizacij znotraj sociološkega diskurza kot tudi podjarmljanja sociološkega diskurza s strani opravičevanja ideoloških podstati hegemonij moči, nam svoja spoznanja podaja v izredno kompleksno strukturiranem strokovnem besednjaku. Tako nam pogosto ne le osnovno besedilo samo, ampak tudi opombe pod črto ponujajo številne ponovne premisleke o lahkotnosti uporabljenih terminov in posplošitev v sodobnem družboslovju.

Praktični čut pa je eno od ključnih avtorjevih del, ki v svoji strukturi vsekakor odraža to kompleksnost in avtorjev odpor do metodološke strogosti, ko nam podaja bistvene ugotovitve na takšen način, da imamo ves čas občutek o premikanju meja zmožnega znotraj sociološkega diskurza. Delo v sebi skriva, ob obsežnem in predgovoru, kjer nam avtor na osnovi svoje dotdanje bio- in bibliografije poda lastno profesionalno pot ter razloge za nastanek recenziranega dela, dejansko dve zaključni celoti, ki se lahko bereta tudi kot dve ločeni knjigi, kar tudi dejansko sta v primeru slovenskega prevoda. Dva dela se ne razlikujeta le po svoji tematski preokupaciji, ampak tudi že na ravni organizacije celotnega besedila v poglavja in podpoglavja. Tako I. del vsebuje ob predgovoru in uvodu še devet poglavij, II. del pa ob uvodu le tri poglavja in dodatek.

V prvem delu, ki ga avtor podnaslovi s Kritiko teoretičnega razuma, Bourdieu po preizpraševanju svojih intelektualnih predpostavk v drugem do šestem poglavju problematizira objektivizem. Pri tem izhaja iz delovanja posameznika, ki kot družbeni akter, seveda ne deluje po svoji svobodni volji, ampak je njegovo delovanje družbeno določeno. Sistem dispozicij znotraj katerih akter deluje poimenuje habitus, ki ga bolj natančno opredeli v tretjem poglavju.

Na tem mestu ni odveč omeniti, da gre za najbolj znan, a običajno tudi narobe razumljen, uporabljan in nenazadnje žal tudi prostituiran Bourdieujev koncept. Avtor sam ga opredeli kot »izdelek zgodovine, ki proizvaja individualne in kolektivne prakse – torej zgodovinske prakse«. Kot tak je habitus seveda strukturno determiniran s prisotnostjo minulih izkušenj, ki se nam v strukturacijskih procesih kažejo kot »pravilne« prakse oziroma povedano drugače, struktura, katere proizvod je habitus, upravlja z njegovo pomočjo prakso. Zavedajoč se kompleksnosti vsakdanjih praks in evolutivnega elementov znotraj družbenega delovanja, pa avtor tudi opozarja, da ne gre za nekakšen mehanični determinizem, ampak za robne pogoje delovanja in pri tem opominja, da je koncept habitusa težko misliti dokler vztrajamo znotraj mentalnih dualističnih shem kot so determinizem in svobodna volja, posameznih in družba, zavedno in nezavedno.

Družbene prakse, ki jih generira habitus, pa potekajo v strukturiranih območjih, ki jih avtor imenuje področja. Ta so običajno neodvisna od zavesti in volje družbenih akterjev, čeprav leti določajo nekatera pravila iger. Fizionomije družbene moči oziroma pozicioniranje akterjev znotraj različnih področij družbenih praks pa določa simbolni kapital. Simbolni kapital pa je tisti ključni Bourdieujev koncept, ki vsaj po mnenju recenzenta, verjetno na najbolj kompleksen in tudi najmanj posplošujoče abstrahirajoč način pojasnjuje v sodobnih socioloških teoretskih tokovih (re)produkcijo in (re)strukturiranje sistemov dominacij, ki jih v zaključku prvega dela Praktičnega čuta avtor kritično analizira.

Odlika koncepta simbolnega kapitala je, da s svojo pomensko gostoto presega običajne delitve, ki smo jim priča v poenostavljajočem družboslovju, na »politične, ekonomske in ostale sociološke dejavnike«, kot se to pogosto zapiše tako v načrtovanju kot tudi v poročilih družbos-

lovnega raziskovanja. Povedano drugače, če izhajamo iz koncepta socialnega kapitala, se nam polje ekonomizacij razširi na celotna področja družbenih praks. To nam avtor lepo pokaže na primerih povezovalnih obredov ob žetvah in gradnjah hiš v tradicionalni kabilski družbi, kjer se »za nazaj preoblikuje koristoljubno transakcijo v velikodušno izmenjavo«. Če torej z Bourdieujem opustimo dihotomijo ekonomskega in neekonomskega, je ravno simbolni kapital tisti kredit, ki nam daje največ materialnih in simbolnih jamstev. S procesi objektivizacije pa se vzpostavlja družbeni red in seveda tudi distribucija kapitala na kateri je konkretni red utemeljen oziroma povedano z avtorjevimi besedami iz zaključka prvega dela Praktičnega čuta: »že zgolj s samimi svojim obstojem prispevata k lastnem ponavljanju, se pravi s simbolnim učinkovanjem«.

Drugi del Praktičnega čuta, naslovljen Praktične logike pa je predvsem antropološka študija v kateri poskuša Bourdieu aplicirati svoja spoznanja in koncepte iz Kritike teoretičnega razuma. V dosti bolj deskriptivnem pristopu je za slovenskega bralca predvsem moteče dejstvo, da je antropologija Magreba med katero spada tudi preučevanje Kabilov pri nas dokaj neznano antropološko raziskovalno področje. Vseeno pa je tudi drugi del zanimivo branje demonstracije pojasnjevalne moči avtorjevih konceptov.

Če poskušam povzeti odliko Bourdieujeve sociologije, ki nam jo podaja v Praktičnem čutu oziroma predvsem v Kritiki teoretičnega razuma, lahko rečem, da dejstvo o objektivni opredeljenosti posameznikov in skupin, ki niso le to, kar so, ampak predvsem to, »za kar veljajo da so«, doseže pri Bourdieu, ko se pregledano skozi težavnost njegovega diskurza, enega od vrhov sodobne družboslovne misli. Tudi če upoštevamo dejstvo, da so ilustrativni primeri iz tradicionalne družbe Kabilov, berberskega ljudstva iz območja Magreba, ki nam jih avtor navaja predvsem na osnovi svojih lastnih antropoloških raziskav, spričo neseznanjenosti s kulturami Magreba, za slovenskega bralca pogosto uganka, gre vsekakor za zelo tenkočutno sociološko teorijo, ki se zaveda vse kompleksnosti praks kot tudi krhkosti konceptualnih poenostavljanj.

Ravno ta empatičnost Pierra Bourdieuja za slepe pege sodobnega sociološkega diskurza ga dela presežnega, a hkrati tudi tako zahtevnega. Tako se vsekakor lahko strinjam s piscem spremne študije Darkom Štrajnom, da gre za avtorja, ki gotov ne bo pustil za sabo gibanja sledilcev njegove misli. Čeprav smo lahko srečni, da je v obodnju po objavi tega temeljnega dela Pierra Bourdieuja sledilo še nekaj objav avtorjevih manj ključnih del ter zbornika o avtorju v slovenskem jeziku, je verjetno, da bo tudi na področju slovenskih družboslovnih praks ostal Pierre Bourdieu z zahtevnostjo njemu lastne sociološke empatičnosti na obrobju, ker pač ni tako priročno uporaben kot prevladujoča anglosaksonska KISS (keep it simple stupid) konceptualno-teoretska eklektična produkcija »tretje poti«. Če pa bo že prihajalo do uporab, bo to gotovo prej v maniri dosedanjih zlorab, ko se bežni empirično raziskovalni ugotovitvi, da določeni sloji pač naj ne bi kupovali v BTC, posiljuje koncept habitusa, kot pa v poskusih pregledanja skozi težavnost diskurza in razumevanja pestrosti teoretskega naboja sociologije Pierra Bourdieuja, ki bi, če ne drugega, vsaj pomagal raziskovalcem pri ugotavljanju, zakaj se tisti prej omenjeni sloji skrivajo in sramujejo nakupov v BTC-ju.

Vsekakor pa je berljiv prevod skorajda neprevedljivega avtorja nujno branje za vse družboslovke in družboslovce, ki jim ni vseeno, da zapadejo v nereflaktivno delovanje na trgu ponudbe in povpraševanja, predvsem s strani političnih in ekonomskih elit pri poskusih opravičevanja »pravilnosti« njihovih praks s strani družboslovcev. Ob tem pa praktični čut kot recenzent predlagam tudi za enega od lakmusovih papirjev oziroma testov prisotnosti ali odsotnosti sociološke imaginacije ob izbira bodočih mladih raziskovalcev na celotnem področju družboslovja.